

פרשת ואתחנן
שרון רימון

תיאור מקביל לתיאור זה מופיע גם בספר שמות, לאחר מעמד הר סיני:

(יד) וְכָל הָעָם רֹאִים אֶת הַקּוֹלֹת וְאֶת הַלְפִידִם וְאֵת קוֹל הַשֹּׁפָר וְאֵת הַהָר עֲשׂוֹן וַיֵּרָא הָעָם וַיִּנְעוּ וַיַּעֲמְדוּ מֵרָחֵק:

(טו) וַיֹּאמְרוּ אֶל מֹשֶׁה דַּבֵּר אֵתָּה עִמָּנוּ וְנִשְׁמָעָה וְאַל יִדְבַּר עִמָּנוּ אֱלֹהִים פֶּן נָמוּת: (שמות, פרק כ')

ישראל מרגישים שעוצמת ההתגלות הזו אינה לפי כחם, ואם הם יוסיפו לשמוע את קול ה' מדבר אליהם הם ימותו.

ב. עיתוי הבקשה

לפי הרמב"ן², כבר לפני עשרת הדברות עם ישראל בקש לשמוע את דבר ה' ע"י מתווך (משה), אך ה' לא נענה לבקשתם, והם שמעו את עשרת הדברות מפי ה' ישירות.

אולם, רוב המפרשים³ אינם מסכימים לדברי הרמב"ן. לטענם, אין לשנות את סדר הפסוקים ללא סיבה מספקת, ולכן יש לומר שבקשת בני ישראל הייתה רק לאחר עשרת הדברות, והיא מתייחסת לשאר המצוות והדברים שה' רוצה להגיד לישראל בהמשך. לפי פירוש זה, אם כן, ישראל שמעו ישירות מפי ה' את עשרת הדברות, ורק שאר המצוות הועברו דרך משה.

במדרש קיימת דעה נוספת:

כמה דברות שמעו ישראל מפי הגבורה?

רבי יהושע [בן לוי] אומר: שתי דברות, ורבנין אמרין: כל הדברות שמעו ישראל מפי הגבורה. אחר כל הדברות מה כתב? "ויאמרו אל משה דבר אתה עמנו ונשמעה ואל ידבר עמנו אלוהים פן נמות" (שמות, פרק כ', פסוק ט"ו). מה ענה לה ר' יהושע בן לוי? - פליג שאין מוקדם ומאוחר בתורה, או אני אומר אחר שנים ושלושה דברות "ויאמרו אל משה דבר אתה עמנו" וגו'.

אמר ר' עזריה ור' יהודה בי ר' שמעון ור"ש בי ר' יהושע בן לוי: "תורה צוה לנו משה מרשה קהילת יעקב" (דברים, פרק ל"ג פסוק ד'). כל התורה כולה שש מאות ו"ג מצות, ומניין "תורה"⁴ אינו עולה אלא שש מאות ואחת עשרה. תר"א מצות דבר

קרבת אלוקים ויראתו

א. פתיחה

בפרשת ואתחנן חוזר משה ומתאר את מעמד הר סיני (פרק ה'). מעמד זה היה בעל עוצמה רבה והשפעה עצומה על עם ישראל, ויחודו של המעמד היה בהתגלות ה' אל כל עם ישראל.

בדרך כלל, ה' איננו מתגלה אל בני אדם ואיננו מדבר עמם. בני אדם מיוחדים, שהגיעו לדרגות רוחניות גבוהות במיוחד, זוכים להתגלות ה' בנבואה, והם מתארים זאת כחוויה עוצמתית, שקשה לעמוד בה¹. האדם היחיד שהגיע לדרגה הגבוהה של "פֶּה אֶל פֶּה אֶדְבָּר בּוֹ וּמְרָאָה וְלֹא בְחִידָת וּתְמִינַת ה' יְבִיט" (במדבר, פרק י"ב, פסוק ח') היה משה רבנו. והנה, כל ישראל, כולל האנשים הפשוטים ביותר, זוכים להתגלות מיוחדת של ה', בהקיע, פנים אל פנים.

זו זכות גדולה לחוות מעמד כזה, אולם זו גם עוצמה שקשה לעמוד בה, כפי שמתאר משה בפרשתנו:

(יט) וַיְהִי כְשִׁמְעֶכֶם אֶת הַקּוֹל מִתּוֹךְ הַחֹשֶׁךְ וְהָהָר בָּעַר בָּאֵשׁ וַתִּקְרְבוּן אֵלַי כָּל רְאִשֵׁי שְׁבֵטֵיכֶם וְזִקְנֵיכֶם:

(כ) וַתֹּאמְרוּ הֵן הִרְאָנוּ ה' אֱלֹהֵינוּ אֵת כְּבוֹדוֹ וְאֵת גְּדֻלוֹ וְאֵת קְלוֹ שִׁמְעָנוּ מִתּוֹךְ הָאֵשׁ הַיּוֹם הַזֶּה רְאִינוּ כִּי יִדְבַּר אֱלֹהִים אֵת הָאָדָם וְחַי:

(כא) וְעַתָּה לָמָּה נָמוּת כִּי תֹאכְלֵנוּ הָאֵשׁ הַגְּדֹלָה הַזֹּאת אִם יִסְפְּיִם אֲנַחְנוּ לְשִׁמְעַת אֵת קוֹל ה' אֱלֹהֵינוּ עוֹד וּמִתְנוּ:

(כב) כִּי מִי כָל בֶּשֶׂר אֲשֶׁר שָׁמַע קוֹל אֱלֹהִים חַיִּים מִדְּבַר מִתּוֹךְ הָאֵשׁ כְּמִנּוּ וַיְחַי:

(כג) קָרַב אֵתָּה וּשְׁמַע אֵת כָּל אֲשֶׁר יֹאמַר ה' אֱלֹהֵינוּ וְאֵת תְּדַבֵּר אֵלֵינוּ אֵת כָּל אֲשֶׁר יִדְבַּר ה' אֱלֹהֵינוּ אֵלֶיךָ וּשְׁמַעְנוּ וְעָשִׂינוּ:

(דברים, פרק ה').

1 לדוגמא:

...הוא מראה דמות כבוד ה' וּמְרָאָה וְאֶפְלַע עַל פְּנֵי וְאֲשַׁמַּע קוֹל מְדַבֵּר: וַיֹּאמֶר אֵלַי בֶּן אָדָם עֲמֹד עַל רִגְלֶיךָ וְאִדְבַר אֵתָּה: וַתֵּבֵא בִי רוּחַ כְּאֲשֶׁר דִּבֶּר אֵלַי וַתַּעֲמֵדְנִי עַל רִגְלֵי וְאֲשַׁמַּע אֵת מְדַבֵּר אֵלַי:

(יחזקאל, פרק א', פסוק כ"ח - פרק ב', פסוק ב').

וְהִיָּה בְלִבִּי כְאֵשׁ בְּעֵרַת עֵצִר בְּעֵצְמֹתַי וְנִלְאִיתִי כִלְכַל וְלֹא אוֹכֵל:

(ירמיהו, פרק כ', פסוק ט').

הלוא כה דברי כאש נאם ה' וְכִפְטִישׁ יִפְצֹץ סֶלַע.

(ירמיהו, פרק כ"ג, פסוק כ"ט).

2 בפירושו לשמות כ'. בהמשך השיעור נעיין בדבריו בהרחבה.

3 עיינו באברבנאל לשמות כ':

תמהתי מהרמב"ן שכתב שהיה כל זה קודם עשרת הדברות, ומבלי הכרח יעוות הכתובים לשום המאוחר קודם. אבל שאר המפרשים לא אמרו כן אלא שאחר ששמעו ישראל עשרת הדברות היה כל זה...

4 דהיינו הגימטריה של המילה "תורה".

למלאכי השרת 'דדו וסייעו את אחיכם', שנאמר "מלכי צבאות ידודון ידודון" (תהלים, פרק ס"ח, פסוק י"ג); "ידודון" בהליכה ו"ידודון" בחזרה. ולא מלאכי השרת בלבד, אלא אף הקב"ה, שנאמר "שמאלו תחת לראשי וימינו תחבקני" (שיר השירים, פרק ו', פסוק ב').

(מכילתא דרבי ישמעאל יתרו, - מסכתא דבחדש, פרשה ט').

לפי מדרש זה, כל דיבור של ה' גרם לישראל להזדעזע ו"להתרחק"; אך ה' לא ויתר להם, ומלאכיו סייעו להם להתקרב בכל פעם מחדש.

אם כן, היראה הגדולה מעוצמת התגלות ה' הביאה להתרחקות בני ישראל עוד בזמן המעמד עצמו; ולדעת ר' יהושע בן לוי, במהלך המעמד ה' "מוותר" לישראל, ומעביר חלק מדבריו דרך משה ולא ישירות אל העם⁶.

ג. מדוע בני ישראל חששו?

לדעת המפרשים שבני ישראל שמעו לפחות חלק מן הדברות, מדוע הם חששו? הרי זה עתה הם נוכחו ביכולתם לעמוד בהתגלות ה', כפי דבריהם המפורשים (פרק ה', פסוק כ"א):

6 הרמב"ם מסביר שעשרת הדברות ניתנו בקול אחד ארוך, שישראל שמעו את כולו. אולם, הם הצליחו להבין את שתי הדברות הראשונות בלבד, ואת שאר הדברות הם היו צריכים שמשה יתרגם להם. מן הקול הגדול הזה נבהלו ישראל, ובקשו שמשה יתווך ביניהם ובין דיבור ה':

ברור לי שבמעמד הר סיני לא כל מה שהגיע אל משה הגיע אל כלל ישראל, אלא הפנייה היתה אל משה לבדו, לכן היתה הפנייה בעשר הדברות כולה בלשון יחיד נוכח. והוא, עליו השלום, יורד אל תחתית ההר ומודיע לאנשים את אשר שמע. לשון התורה: אנכי עמד בין ה' וביניכם בעת ההיא להגיד לכם את דבר ה' (דברים ה', 5)... שהפנייה היתה אליו, בעוד הם שומעים את הקול הגדול, אך לא את פירוט הדיבור... ומשה הוא אשר היה שומע את הדיבור ומסרו להם.

...אולם לחכמים גם דברים מפורשים בכמה מקומות במדרשות וגם בתלמוד והוא אומרם: אנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה שמעום. הכוונה שהם הגיעו אליהם כשם שהגיעו אל משה רבנו, ולא משה רבנו הביאם להם. כי שני העיקרים האלה, כלומר, מציאות האלוה והיותו אחד, מושגים בעיון האנושי. כל מה שידוע בהוכחה מופתית - דין הנביא ודין כל מי שידוע זאת שווה לגביו, ללא יתרון של זה על זה, כי שני עיקרים אלה לא מצד הנבואה בלבד נודעו. ... היוצא מן הכתובים ומדברי החכמים הוא שכל ישראל לא שמעו במעמד הזה אלא קול אחד בלבד פעם אחת והוא הקול אשר ממנו השיגו משה וכל ישראל: "אנכי" ולא יהיה לך".

משה השמיע להם זאת בדבריו בפירוט הגאים נשמעים. ...

ולאחר שמיעת אותו קול ראשון אירע מה שהוזכר, שהם נבהלו מן הדבר ופחדו מאוד... אז יצא הוא - המרומם מכל ילוד - בשנית וקיבל את יתר הדברות אחד אחד, ירד לתחתית ההר והשמיעם להם באותו מעמד גדול...

(רמב"ם, מורה נבוכים, חלק ב' פרק ל"ג, בתרגום פרופ' שוורץ).

עמנו משה, "אנכי" ולא יהיה לך" לא דבר עמנו משה⁵.

(פסיקתא רבתי [איש שלום], פיסקא כב - י' הדברות פ' תנינותא ד"ה "כמה דברות שמעו").

לדעת ר' יהושע בן לוי, לאחר שישראל שמעו שתי דברות מפי ה', הם הרגישו שהם אינם מסוגלים להמשיך לשמוע, ואז הם בקשו שמשה יתווך ביניהם.

נראה שהבסיס לדרשה זו היא העובדה שרק שתי הדברות הראשונות נאמרות בגוף ראשון:

(ב) אֲנֹכִי ה' אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבְּיַת עֲבָדִים לֹא יִהְיֶה לְךָ אֱלֹהִים אֲחֵרִים עַל פְּנֵי:

(ג) לֹא תַעֲשֶׂה לְךָ פֶסֶל וְכָל תְּמוּנָה אֲשֶׁר בְּשָׁמַיִם מִמַּעַל וְאֲשֶׁר בָּאָרֶץ מִתַּחַת וְאֲשֶׁר בַּמַּיִם מִתַּחַת לָאָרֶץ:

(ד) לֹא תִשְׁתַּחֲוֶה לָהֶם וְלֹא תַעֲבֹדֵם כִּי אֲנֹכִי ה' אֱלֹהֶיךָ אֵל קַנָּא פֶקֶד עֵינָיו אֶבֶת עַל בְּנֵי עַל שְׁלֹשִׁים וְעַל רִבְעִים לְשָׁנָיִ:

(ה) וְעַשֶׂה חֶסֶד לְאֵלֶיךָ לְאַהֲבֵי וּלְשִׁמְרֵי מִצְוֹתַי: (שמות, פרק כ').

בדברות הבאות, לעומת זאת, משתנה הלשון לגוף שלישי:

(ו) לֹא תִשָּׂא אֶת שֵׁם ה' אֱלֹהֶיךָ לְשׁוֹא כִּי לֹא יִנְקָה ה' אֶת אֲשֶׁר יִשָּׂא אֶת שְׁמוֹ לְשׁוֹא:...

(ט) יוֹם הַשַּׁבָּת יִשְׁבְּעֵי שַׁבָּת לַה' אֱלֹהֶיךָ:...

(י) כִּי שִׁשַּׁת יָמִים עָשָׂה ה' אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ אֶת הַיָּם וְאֶת כָּל אֲשֶׁר בָּם וַיִּנַּח בַּיּוֹם הַשַּׁבְּעִי עַל כֵּן בֵּרַךְ ה' אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת וַיְקַדְּשֶׁהוּ:

(יא) כִּבֹּד אֶת אֲבִיךָ וְאֶת אִמְךָ לְמַעַן יֵאָרְכּוֹן יְמֶיךָ עַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֶיךָ נָתַן לְךָ:

בנוסף לכך, נראה שבקשת ישראל באה בעקבות הקול הגדול ששמעו והתגלות כבוד ה' שחוו, ולא לפני המעמד; אך אם הבקשה הייתה רק לאחר המעמד המיוחד של הר סיני, נראה שהיא כבר מיותרת. לכן, נראה שהיראה הגדולה הייתה בזמן דיבור ה' אליהם, והבקשה הייתה תוך כדי ההתגלות המיוחדת, כאשר הם מרגישים שאין ביכולתם להחזיק מעמד, והם מבקשים להתרחק.

מדרש נוסף מבטא זאת יפה:

"וירא העם וינועו ויעמדו מרחוק" (שמות, פרק כ'), פסוק י"ד) - חוץ משנים עשר מיל; מגיד שהיו ישראל נרתעים לאחוריהם שנים עשר מיל וחוזרין לפנייהם שנים עשר מיל, הרי עשרים וארבעה מיל על כל דיבור ודיבור, נמצאו מהלכים באותו היום מאתים וארבעים מיל. באותה שעה אמר הקב"ה

5 אלא נאמר מפי ה' ישירות; כלומר, הפסוק "תורה צוה לנו משה" נדרש כך: משה צוה לבני ישראל רק "תורה", דהיינו שש מאות ואחת עשרה מצוות, ואת שתי המצוות הנותרות ה' צוה אותם ישירות.

החומר הוא מחיצה המבדלת הסוכך על הנפש... אבל בעמידתם בחורב ובשמעם קול ה' הוסר מסווה החומר ונעשו רוחניים, וזה מה שאמרו חז"ל שיצאה נשמתם... והנה התכלית האנושי כי הנפש תהיה סכוכה בחומר, ובכל זאת תעוף כנשר אל מטרת השלמות והתכלית האמיתית. אך שיאמינו ישראל בה'... לכן הראה להם כי ידבר אלוקים את האדם ונבואת משה אמת...

(משך חכמה, דברים, פרק ה', פסוקים כ"ב - כ"ד).

לפי דברי המשך חכמה, דרגתם האמיתית של ישראל לא אפשרה התגלות כזו, אך ה' היה מעוניין בהתגלות מיוחדת זו כדי לחזק את אמונתם ולאמת את הנבואה. לכן, ה' הביאם למדרגה מיוחדת המתאימה לכך, מדרגה בה הוסר מסווה החומר והם נעשו רוחניים. זו, לדעת המשך חכמה, המשמעות של "יצאה נשמתם" שבמדרש - הם לא מתו ממש, אלא נעשו רוחניים לגמרי. מצב זה איננו קיום נורמלי בעולם החומר, ואפשר לומר שזו מעין מיתה. אם כן, ישראל יודעים שהם לא יוכלו לחוות התגלות כזו בעודם חיים בעולם החומר, ולכן הם חששו.

בפרושו לשמות כ' מביא המשך חכמה רעיון נוסף:

...אם היה בלא שום קנאה ושום פירוד לבבות זה מזה, רק כל העדה כולם קשורים בלב ונפש אחד, הלא היו כולם איש אחד, והיו ראויים לקבל כל התורה כמשה. אבל כיוון שלא היו קשורים בלבב אחד אם כן כל אחד בפרט לא הגיע לשלמות כזה לקבל התורה. ומה שראו ושמעו בדברות היה כדי לאמת האמונה בלבם, וכמו הוראת שעה.

והנה האש הרוחני אין אצלו שום עשן... ואמר ר' חנינא שכל מי שעניו צרות בעולם הזה בתלמידי חכמים שיש בו קנאה על מעלתם מתמלאות עינו עשן לעולם הבא. וכיוון שראו "את ההר עשן", התבוננו כי לבם לא טהרה מקנאה ואינם ראויים לראות כבוד אלוקי באור בהיר, רק יש עשן, לכן - "וינועו ויעמדו מרחוק", שהתבוננו שהם רחוקים מהשלמות המופלגת להיות כולם בכללות איש אחד פרטי ולקבל הדברות מה' יתברך, לכן אמרו למשה "דבר אתה עמנו"...

(משך חכמה, שמות, פרק כ', פסוק ט"ו).

לפי דברים אלו של ה"משך חכמה", ישראל מבינים בעצמם שהיה כאן מעמד מיוחד, אשר למענו ה' אפשר להם לחיות ולחוות התגלות כזו. מצד עצמם הם לא ראויים לכך, כיוון שהם לא היו מספיק מאוחדים וטהורים בלבם, אלא רחוקים מן השלמות הנדרשת בשביל מעמד כזה. לכן, הם יודעים שאם יחוו התגלות כזו - הם עלולים למות.

לפי דברי המשך חכמה בשני הקטעים, דברי העם ובקשתם אינם מבטאים פחד בלבד, אלא הכרה בעוצמת התגלות ה'

היום הזה ראינו כי ידבר אלוקים את האדם וחי:

במדרש הבא ניתן למצוא לכך הסבר:

...א"ר לוי: שני דברים שאלו ישראל מלפני הקב"ה: שיראו כבודו, וישמעו קולו.

והיו רואין את כבודו ושומעין את קולו, שנאמר "ותאמרו הן הראנו ה' אלוקינו את כבודו ואת גדלו" (דברים, פרק ה', פסוק כ"א), וכתוב "ואת קולו שמענו מתוך האש" (שם). ולא היה בהם כח לעמוד, שכיון שבאו לסיני ונגלה להם פרח נשמתם על שדבר עמהם שנאמר "נפשי יצאה בדברו" (שיר השירים, פרק ה', פסוק ו'). אבל התורה בקשה עליהם רחמים מלפני הקב"ה: יש מלך משיא בתו והורג אנשי ביתו?! כל העולם כולו שמחים ובניך מתים?! מיד חזרה נשמתן שנאמר "תורת ה' תמימה משיבת נפש" (תהלים, פרק י"ט, פסוק ח').

(שמות רבה [וילנא], פרשה כ"ט ד"ה ד' ד"א "אנכי").

לפי מדרש זה, ישראל חוו לא רק את התגלות ה' אלא גם את המוות הכרוך במפגש קרוב עם הא-ל. כלומר חששם מן המוות איננו דמיוני, אלא מציאותי - הם חוו זאת בעצמם. בני ישראל יודעים שאין אפשרות להישאר בחיים בהתגלות אלוקית קרובה כזו, והם חוששים שהנס שקרה להם בהתגלות הראשונה לא יחזור שוב.

מה היה המיוחד במעמד הר סיני שאפשר את הישארותם בחיים למרות עוצמת ההתגלות?

לפי המדרש, ייחודו של המעמד היה בשמחת קבלת התורה, ולצורך כך הם היו חייבים להישאר בחיים. בנוסף לכך, אין משמעות למעמד קבלת התורה אם ישראל המקבלים אותה אינם חיים.

הגר"א⁷ מסביר שישראל היו באותו יום במדרגה מיוחדת, בזכות ההתקדשות והפרישה שקדמו למעמד, ולכן יכלו לעמוד במעמד זה. אולם, הם מבינים שבאופן רגיל הם אינם מסוגלים להיות מקודשים כל הזמן ולחוות התגלות כזאת.

גם ה"משך חכמה" סובר שבזמן מעמד הר סיני ישראל היו בדרגה מיוחדת, אך זו דרגה שה' הביאם אליה, והם לא הגיעו אליה בעצמם על ידי התקדשות:

7 דבריו מובאים בפירושו "ביאור לתלמיד":

יש חמש מדרגות באדם: אדם, בן אדם, איש, גבר, אנוש. והחשוב שבמעלות הוא אדם. על כן אמרו: "היום הזה ראינו כי ידבר אלוקים את האדם וחי", שבמדרגת האדם יכול להיות שידבר הקדוש ברוך הוא עמו וחי, כמו שאנו היום במדרגת האדם, שעשינו שלושה ימים פרישה מכל העניינים, אבל "כי מי כל בשר...", מי יכול להיות פרוש כל ימיו? וכשהוא "בשר", איך יוכל לסבול שידבר עמו הקדוש ברוך הוא וחי? על כן אמרו: "קרב אתה..." שאתה נשאר בפרישותך כל ימך, כמו שאמר הקדוש ברוך הוא עליו: "ואתה פה עמוד עמד".

אחר כך הם מביעים את החשש שאם ימשיכו לשמוע את ה' הם ימותו (כ"א). לבסוף הם מציעים שמה שמע את דברי ה', ויעביר אליהם (כ"ג). כלומר, בני ישראל לא אומרים שהם אינם רוצים שה' ידבר אליהם.	לאחר מכן הם מביעים את החשש "פן נמות" (ט"ו).	
דגש על השמיעה: הסיפור פותח ב"ויהי כשמעכם"; שמונה פעמים מופיע השורש ש.מ.ע.; שמונה פעמים השורש ד.ב.ר.; שש פעמים השורש ק.ו.ל.. ישראל שומעים את ה' ומדברים אליו, וה' שומע את ישראל ומדבר אליהם.	דגש על הראיה: הסיפור פותח ב"וכל העם רואים"; שלוש פעמים מופיע השורש ר.א.ה. (השורש ש.מ.ע. מופיע רק פעם אחת).	שמיעה או ראייה:
העם מכנה את ה' "ה' אלוקיננו" ארבע פעמים, כינוי המעיד על קרבה.	העם מכנה את ה' "אלוקים".	שם ה'
"ושמענו ועשינו" (כ"ד).	"ונשמעה" (ט"ז).	שמיעה ועשייה
ה' שומע ומגיב לדברי העם, ובתגובתו מודגש ה"טוב": "היטיבו כל אשר דיברו... למען ייטב להם..." (כ"ד - כ"ז).	משה מגיב לדברי העם. בתגובתו מודגשת היראה, ונראה שבקשתם לא רצויה: "אל תיראו כי לבעבור נסות אתכם בא האלוקים ובעבור תהיה יראתו על פניכם לבלתי תחטאו" (ט"ז).	התגובה לבקשה:
העם איננו משתכנע מדברי משה, ונשאר לעמוד מרחוק.	העם איננו משתכנע מדברי משה, ונשאר לעמוד מרחוק.	

ולעומתה הכרה בנמיכות מדרגתם, מדרגה שאיננה ראויה לחוות עוצמה רוחנית כזו⁸.

ההכרה של בני ישראל בפער בינם לבין התגלות כבוד ה' היא הדבר הנכון והראוי, ואולי זו המסקנה שה' רצה שישגו בעקבות מעמד ההתגלות. לכן, תגובת ה' לבקשתם היא חיובית ביותר:

(כה) וישמע ה' את קול דבריכם בדברכם אלי ויאמר ה' אלי שמעתי את קול דברי העם הזה אשר דברו אליך היטיבו כל אשר דברו:

(כו) מי יתן והיה לבבם זה להם ליראה אתי ולשמר את כל מצותי כל הימים למען ייטב להם ולבניהם לעלם:

(כז) לך אמר להם שובו לכם לאהליכם:

(כח) ואתה פה עמד עמדי ואדברה אליך את כל המצוה והחקים והמשפטים אשר תלמדם...

ד. ההבדלים בין שמות לבין דברים בבקשת העם

כפי שראינו, סיפור היראה של ישראל מפני מעמד הר סיני ובקשתם שמה יתווך ביניהם ובין דבר ה' מופיע פעמיים: בשמות כ', ובדברים ה'.

לכאורה מדובר באותה בקשה, אך תיאור האירוע בספר שמות שונה מתיאורו בספר דברים. כבר מקריאה ראשונה ניכר שבספר שמות יש אווירה של מרחק ויראה גדולה, ולעומת זאת, בספר דברים האווירה היא הרבה יותר חיובית - אווירה של אהבה.

נעיין בשתי הפרשות ונפרט את ההבדלים ביניהן:

דברים ה'	שמות כ'	
קודם כל העם מתקרב כדי לדבר עם משה: "ותקרבו אל..." (ט"ט).	ראשית כל העם מתרחק, בתחילת המעמד וללא כל דיבור: "וירא העם וינועו ויעמדו מרחוק" (י"ז).	לשונות קרבה וריחוק:
תחילה הם מתארים בהרחבה את חווית דיבור ה' אליהם (כ'), (כ"ב).	תחילה הם מבקשים שמה ידבר עמם ולא ה'.	תוכן דברי העם:

⁸ מדוע ישראל צריכים לומר זאת לה', והרי הוא יודע זאת? כנראה שה' בכל מקרה לא התכוון להמשיך להתגלות אליהם ישירות באופן קבוע, אך ישראל לא ידעו את כוונת ה'. דבריהם מבטאים את ההכרה הפנימית שלהם שהם אינם ראויים להתגלות כזו, בגלל מדרגתם הנמוכה.

לפי דברי הרמב"ן, אם כן, היראה הגדולה מפני התגלות כבוד ה', המתוארת בספר שמות, היא יראה שלפני שמיעת קול ה'. המראה של ירידת כבוד ה' אל העולם גורם להזדעזעות העולם כולו. לכן העם חרד מאד, וחושש ששמיעת קול ה' תגרום לזעזוע גדול עוד יותר, בו הם לא יוכלו לעמוד. אך ה' איננו מוותר לבני ישראל: הם חייבים לשמוע את קול ה', ולחוות את ההתגלות האלוקית בכל עוצמתה. הם אמנם עומדים מרחוק, אך הם שומעים את קול ה'. לאחר שמיעת קול ה', המתוארת בספר דברים, הם אמנם מרגישים את היראה הגדולה וחוששים שאם ישמעו שוב את קול ה' ימותו, אך התייחסותם להתגלות ה' היא אחרת לגמרי. הם כבר לא רק יראים ומפחדים, אלא גם מרגישים מקורבים. הם נדהמים לגלות שהם שמעו את קול ה' מדבר אליהם, ובכל זאת הם חיים. לכן, הם חוזרים ומתארים זאת פעמיים (דברים, שם, פסוקים כ' וְכ"ב) ובהתרגשות גדולה: הם מרגישים קרובים אל ה', הנקרא כעת בפיהם "ה' אלוקינו", ומצהירים "ושמענו ועשינו". בהתאם לכך, גם התייחסות ה' אליהם היא התייחסות אוהבת: ה' שומע את דבריהם ומתייחס אליהם בחיוב, ומביע תקווה שתמיד היחסים ביניהם יהיו כל כך טובים: "מי יתן והיה לבבם זה להם ליראה אותי ולשמור את כל מצוותי כל הימים למען ייטב להם..." (כ"ו).

אם כן, לפי הרמב"ן לפני דיבור ה' איתם בני ישראל חשו בעיקר את היראה, עד כדי כך שהם היו מוכנים לוותר על המעמד, ולא לשמוע כלל את דברי ה'. ואילו לאחר דיבור ה' איתם, הם חשו יחד עם היראה גם את הקרבה הגדולה - את הזכות העצומה שנפלה בחלקם לשמוע את קול ה' ולהשאר בחיים, דבר המחבר אותם בעבותות אהבה אל הקב"ה.

לעתים אדם בורח משמיעת "קול ה'" מתוך פחד ויראה. מעמד הר סיני מלמדנו שגם כאשר האדם יתקרב הוא יחוש ביראה: גם לאחר שמיעת קול ה' נרעד מאימה; אולם, לא תהיה זו יראת הפחד, אלא יראת הרוממות - יראה הנובעת מתחושת קרבה עצומה. לאחר שמיעת קול ה', הופכת יראת הפחד ויראת העונש ליראה מקרבת, מלטפת ואוהבת.

יזם ההתרחקות	יזמת העם. משה מנסה לקרבם והם לא נענים לו (י"ד, י"ז).	יזמת ה': "שובו לכם לאהליכם" (כ"ו).
מטרת היראה	"לבלתי תחטאו" (ט"ז).	"לשמור את מצוותי כל הימים למען ייטב להם ולבניהם לעולם" (כ"ה).
האווירה	יראה ופחד.	אהבה (או יראת הרוממות).

לפי התיאור בספר דברים, אמנם בני ישראל מבקשים שלא לחוות שוב התגלות בעוצמה כזו, אך העם נמצא בתחושה של קרבה גדולה לה'. כמו כן, ברור שהעם כבר חווה את דיבור ה' אליהם, שהרי הפסוק הפותח את הבקשה הוא "ויהי כשמעכם את הקול" (כ') - שמיעת הקול היא זו שמביאה אותם לבקשה זו. הם מתארים בדבריהם את קול אלוקים, את חווית השמיעה והדיבור האלוקי כחוויה מדהימה, ומתייחסים לה' כ"ה' אלוקינו", כינוי המביע קרבה. בקשתם היא רק לא להוסיף ולשמוע את קול ה', מתוך חשש שלא יוכלו לעמוד בכך שנית (מן הסיבות שהזכרנו בתחילת השיעור).

לעומת זאת, בספר שמות, הבקשה באה בעקבות ראייה: "וכל העם רואים..." (י"ד), והם מבקשים "אל ידבר עמנו אלוקים" (ט"ו), דהיינו שה' לא ידבר עמם כלל. משה מגיב לבקשתם בנסיון לשכנעם שיש מטרה למעמד ה"מפחיד" הזה, אך דבריו אינם מספיק משכנעים (י"ז), שהרי הוא בעצמו הדגיש שהמעמד אמור לגרום להם ליראה גדולה. כלומר, בספר שמות האווירה היא של יראה גדולה, והעם נשאר לעמוד מרחוק.

ה. יראה ואהבה

מהו פשר ההבדל בין שני התיאורים?

לדעת הרמב"ן, אלו הם שני סיפורים שונים: התיאור בספר שמות מתאר את יראת העם בתחילת מעמד הר סיני, לפני דיבור ה'; והתיאור בספר דברים מתאר את בקשת העם לאחר מעמד הר סיני⁹.

(פסוק כ), ושמעו אליו ויעמוד העם מרחוק במעמד (פסוק כא), כי לא רצו בכל דבריו להתקרב אל הגבול, ...ואז דבר אלוקים עשרת הדברות...

... במשנה תורה (דברים ה יט) הזכיר משה כי אחרי הדברות קרבו אליו כל ראשי שבטיהם וזקניהם ואמרו לו אם יוספים אנחנו לשמוע את קול ה' אלוקינו עוד ומתנו, כי שערנו בנפשותינו שלא נוכל עוד לסבול משא דבר ה' אלוקים, כי חשבו שירצה האלוקים לדבר אליהם כל המצוות, ולכן אמרו קרב אתה ושמע את כל אשר יאמר ה' אלוקינו ואת דבר אלינו ושמענו ועשינו (שם כד), והקב"ה הודה לדבריהם ואמר הטיבו כל אשר דברו, כי כן היה החפץ לפניו שלא ישמיעם רק עשרת הדברות, והיראה ישרה לפניו...

(רמב"ן, שמות, פרק כ' פסוק י"ד).

9 וזו לשונו:

...והסדר בדברים, כי בבקר היו קולות וברקים וקול שופר חזק (לעיל יט טז) ועדין לא ירדה שכינה ... וחרדו העם במחנה במקום תחנותם (לעיל יט טז), ומשה חזק לבם והוציאם לקראת האלוקים ויתיצבו בתחתית ההר (שם יז), ובהיותם שם בתחתית ההר מצפים ומתיצבים ירד ה' על ההר באש (שם יח), ויעל עשנו עד לב השמים חשך ענן וערפל (דברים ד יא), וחרד ההר עצמו ונזדעזע (לעיל יט יח) ... אז ראו העם וינועו לאחור ויעמדו מרחוק (כאן) יותר מן הגבול, ואז אמרו אליו כלם שלא ידבר עמהם האלוקים כלל פן ימותו, כי במראה נהפכו ציריהם עליהם ולא עצרו כח (דניאל י טז), ואם ישמעו הדבור ימותו, ומשה חזקם ואמר להם אל תיראו

* כל הזכויות שמורות לשיבת הר עציון ולשרון רימון, תשס"ט *
* נערך על ידי צוות בית המדרש הוירטואלי *

* בית המדרש הוירטואלי *
* מיסודו של *
* The Israel Koschitzky Virtual Beit Midrash *
* <http://www.etzion.org/vbm> האתר בעברית: *
* <http://www.vbm-torah.org> האתר באנגלית: *
* *
* משרדי בית המדרש הוירטואלי: 02-9937300 שלוחה 5 *
* דוא"ל: office@etzion.org.il *
